

BOŞNAKLARIN TÜRKİYE'YE GÖÇLERİ

DR. AMRA DEDEİĆ-KIRBAÇ*

Öz

Bosna-Hersek'in çalkantılarla dolu tarihi, Boşnakların kimliklerini de etkilemiştir. Boşnakların kimlik oluşumunda Osmanlı dönemi bir dönüm noktası teşkil eder. Osmanlı döneminde, Boşnaklar, İslam dinini kabul etmişlerdir. Bu, onların kimliklerini şekillendirmiştir. Osmanlıdan sonra Bosna'da Avusturya-Macaristan dönemi başlar. Bu dönem ve daha sonraki dönemler-birinci ve ikinci Yugoslavya dönemi- Boşnaklar için çok zorlu geçecektir. Boşnaklara yapılan baskılar, katliamlar, işkenceler onları göçe zorlamıştır. Uzun yıllar Osmanlı'nın bir parçası olan ve Osmanlı kültürünü benimseyen Boşnaklar, çareyi Türkiye'ye göç etmekte bulmuşlardır. Müslüman oldukları için çeşitli zulümlere maruz kalan Boşnaklar, 1878-1970 yılları arasında Türkiye'ye göç etmişlerdir. Türkiye'ye gelen Boşnak muhacirler, Türkçe bilmemelerine rağmen Türk halkıyla aynı din ve kültüre mensup olmaları dolayısıyla Türk toplumuna kolay uyum sağlamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Boşnaklar, iskân, Bosna, muhacir

MIGRATIONS OF BOSNIAKS TO TURKEY

Abstract

The complex history of Bosnia and Herzegovina has affected the the identity of Bosniaks too. The turning point in the constraction of Bosniaks identity happened in Ottoman period. During the Ottoman peroid Bosniaks convereted to Islam and became Muslims. The conversion to Islam deeply affected their identity. After the withdrawal of Ottomans the period of Habsburg Monarchy had started i Bosniaand Hezegovina. This perid and the next periods, the perids of I.and II. Yugoslavia were very hard peridos for the Bosniaks. The tortures, the reprisal and the massacres that had been done towards Bosniaks during these periods forced them to emigartion. Bosnia was a part of Ottoman Empire for the long time and Bosniaks had been adopted the Ottoman culture as well and because of that fact they choose to migrate to Turkey. Becouse of being Muslim Bosniaks experienced very tragic things and they were forced to emigrate. Migrations of Bosniaks to Turkey started 1878 and continued untill 1970. The Bosniaks migrants who came to Turkey didn't speak Turkish language but because of the common religion and culture with Turkish people Bosniaks in Turkey didin't have problems of becoming a part of Turkish society.

Key words: Migration, Bosniaks, settling, Bosnia, immigrant

* amra76@hotmail.com

Giriş

Bosna-Hersek, Avrupa kıtasının Güneybatı, Balkan yarımadasının ise Kuzeybatısında yer alan bir ülkedir. Doğu ve güneydoğuda Sırbistan ve Karadağ, kuzey ve batıda ise Hırvatistan devletleriyle çevrilidir. Büyük ülkelerin bazı şehirlerinden çok daha az bir yüz ölçümüne sahip olan Bosna-Hersek, sahip olduğu tarihî, dinî, etnik ve kültürel doku açısından zengin bir mirasa sahiptir. Bu nedenle Bosna'nın, ülke olarak küçük ama tarihî açıdan önemli ülkelerden biri olduğu söylenebilir. Adından anlaşıldığı gibi devletin ismi, iki bölge isminden oluşmaktadır. Bu iki bölgeye günümüzdeki adlarının ne zaman ve ne şekilde verildiğine dair pek çok görüş ileri sürülmektedir.

Eski bilim adamları 'Bosna' kelimesinin eski Trakyalı bir topluluk olan 'Besa' ile ilgili olduğunu düşünüyorlardı. Yalnız bu topluluğun Bosna'da her hangi bir iz bıraktığına dair bir delil yoktur. Kayos Thalloczy ve Karl Patsch, Bosna kelimesinin eski bir İilir kelimesi olan *bos* kelimesiyle ilgili olduğu düşüncesindedir. Onlara göre *Bos* kelimesi tuz madeni anlamına gelmektedir. Ancak böyle bir maden, sadece bugünkü Tuzla şehrinde vardır ve Bosna devletinin en erken dönemlerinde bu bölge, o devlete ait değildir. Onun için bu teorinin doğru olduğunu söylemek güçtür. Literatürde Bosna kelimesinin 'Bistue Nova' (Roma) eyaletiyle ilgili olduğuna dair görüşler ileri sürülür. Bistue Nova eyaleti bugünkü Zenica ve Travnik bölgelerini kapsıyordu. Buna benzer bir görüş daha mevcuttur. Bu görüşe göre kelime 'Basante' adıyla bilinen bir Roma üssüyle ilgilidir. Bu üs, Bosna nehrinin Sava nehrine kavuştuğu yerdedir.¹ (Imamovic 1998:24)

X. yüzyılın ortalarında öncelikle coğrafi bir isim olarak kullanılan 'Bosna' kelimesi, daha sonra bu coğrafi bölgede oturanları ifade etmek için "Bosnalı" olarak kullanılmaya başlanmış, XII. yüzyılın sonundan itibaren ise Bosna'dan bir devlet adı olarak bahsedilir olmuştur. 877 ile 917 tarihleri arasında Duvno ovasında yapılan bir krallık tacı giyme merasiminden bahseden bir belgede 'Regnum Sclavorum' adı altında Bosna ve dönemin

¹Mustafa İmamović, **Historija Bošnjaka**, Sarajevo, 1998, s.24. Bosna kelimesinin kökeni ile ilgili başka görüşler de mevcuttur. Filolog Anton Mayer, Bosna kelimesinin etimolojisini yaparken Bosna kelimesinin çok eski bir Hint-Avrupaî '*bos*' veya '*bhog*' kelimesinden geldiğini söyler. *Bos* veya *bhog* kelimesinin manası akan sudur. Yani Bosna, nehir manasında kullanılmıştır. Bazı bilim adamlarına göre Bosna kelimesi, nadir kullanan Lâtince bir kelime olan '*bosina*'dan gelebilir. *Bosina*, sınır demektir. Bu kelime, Bosna topraklarında VIII. asırda Bizans sınırında sınır askerliği görevini yapan Franklar tarafından kullanılmıştır. Filolog Petar Skok'a göre de Bosna kelimesi ve diğer pek çok toponimin kökenleri Slav öncesi döneminden kalmadır. Bunların etimolojisi açık değildir. Coğrafi bir ad olarak Bosna kelimesi X. asrın ortalarında Bizans İmparatoru Konstantin Porfirogenit tarafından kullanılmıştır. O, '*De administrando imperio*' (958) adlı eserinde Bosna nehrinin etrafını '*horion Bosona*' olarak isimlendirmektedir. (Mustafa İmamović, **Historija Bošnjaka**, Sarajevo, 1998, s.24-28) Tarihçi Dubrenko Lovrenović, '*Od Slavenskog Naseljavanja do Bana Kulina (VII-XII. Asır)*' adlı makalesinde 'Bosna' isminin 'Bathinus' (Bosanius) kelimesinden türemiş olduğunu ifade etmektedir. Bazı kaynaklarda ise, "Bosna" isminin etimolojik benzerlikten dolayı 'Bathinus', 'Bosthicus', 'Bostoensis', 'Bossona', 'Bissena', 'Bessena', 'Bosonium', 'Bosnae' ve 'Bosnia' gibi kelimelerden türemiş olabileceği ileri sürülür. 'Bosna' kelimesi coğrafi bir ad olarak ilk önce Visoko ve Sarajevo bölgelerini kapsıyordu. Tarih kaynaklarına bakıldığında buraları işaret etmek için kelimenin 'Vrhbosna' veya sadece 'Bosna' şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Daha sonraki dönemde bölgenin alanı Visoko-Zenica-Sarajevo-Kresevo-Fojnica-Travnik'i içine almak suretiyle daha genişlemiş, ismi de 'Bosna Banlığı' olmuştur. Ayrıca Bosna Banlığı, ortaçağ'da Sava Nehri'ne kadar olan bölgeyi içine alan hükümdarlığa işaret etmek için de kullanılmıştır (Mustafa İmamović, age., s.24-28).

hükümdarı olan ‘Kral Budimir’den söz edilir. Ayrıca Roma Germen İmparatorluğu’na ait bazı belgelerde de aynı dönemlerde Bosna’nın ‘Sclavonia’ adı altında bilindiği ifade edilmiştir. ‘Hersek’ adı ise, ilk defa dönemin Üsküp komutanı Esat Aliya’nın 1 Şubat 1454 tarihli bir mektubunda geçmektedir. ‘Hersek’ ismi, Güney Bosna’nın o dönemdeki hükümdarı olan ‘Herceg’ (dük) Stjepan Vukosic Kosaca’dan gelmektedir. Nitekim o dönemde ‘Herceg’in bir unvan olarak kullanıldığı ifade edilir. ‘Hersek’, Almanca ‘Herzog’ kelimesinden türemiştir. VII. yüzyılın başında meydana gelen Türk ve Slav kavimlerinin (Avarlar ve Slovenler) istilası, Roma medeniyetinin son kırıntılarını da ortadan kaldırarak, Bosna ile Hersek’in sahil bölgelerine şimdiki etnografik şeklini vermiş ve bu bölge o vakit ‘Hum’ ismini almıştı. Bu istila sonrası Türk topluluğu Avarlar, Bosna Hersek’te yaklaşık iki yüzyıl hüküm sürmüşlerdir. (Bojic 2001:27)

Osmanlı Öncesi Bosna

Bosna’da tarihi bilinen en eski halk İlirlerdir. İlirler, bugünkü Arnavutluk ve Yugoslavya’da yaşıyorlardı. İlirler, Hint-Avrupaî bir halktır. Konuştukları dil bugünkü Arnavutçaya yakındır. İlir boyları M.S. 9. yılda Bosna’da yaşayan halkların isyanını bastırır ve orada hâkimiyet kurarlar.(Malcom 1995:4) Bosna’nın bir kısmı Roma’nın Dalmaçya Eyaletine diğer kısmı bugünkü kuzey doğu Hırvatistan ve Güney Macaristanla beraber Panon Eyaletine dâhil olur. O dönemlerde Bosna’da, Hıristiyanlıkla da tanışılmaya başlanmış, Lâtince yaygınlaşmıştı. Hıristiyanlığın Bosna’da gelişmesi 3. asırda Gotların gelmeleriyle durur. Gotlar 3.asırda gelmeye başlarlar ve 4. asırda Roma askerlerini yenerler. 6. asırda Çar Yustinian, onları, Balkanlardan kovar ve Bosna o dönemde Bizans’ın himayesine geçer. 4. asırda Gotların yanında Balkan’lara Hunlar ve Alanlar (İranî kavim) gelirler. 6. asırda Balkanlara Avarlar ve Slâvlar gelmeye başlarlar. Avarlar, Balkanların değişik yerlerinde yerleşirler. Batı Bosna’da, Hersek bölgesinde, Karadağ’da, 7. asrın ilk yıllarında Avarları Balkanlardan Bizans, Bulgar ve Hırvat orduları kovarlar ama Avarların bir kısmının özellikle Bosna’nın Kuzey ve Kuzeybatı taraflarında kalmaya devam ettikleri bilinir. Bunun delili olarak bazı yerleşim yerlerinin isimleri ve unvanlar gösterilir. Slâvlar, Avarlara ‘Obr’lar derlerdi ve yerleşim yeri Obrovac, bunlardan biridir. Ban, Hırvatistan ve Bosna krallarının kullandığı unvandır. Bu kelimelerin, Avarların bir bakiyesi olduğu söylenebilir. Ama Slâvlar, sayı bakımından daha kalabalık oldukları için Balkanlarda egemen olmuşlardır. Balkanlara gelen Slâv boyları arasında Hırvatlar ve Sırlar vardır. Hırvatları o dönemdeki Bizans Çarı, Avarlara karşı savaşınlar diye çağırmıştır. Sırlar, Hırvatlarla beraber gelirler. Hırvatların ve Sırların Balkanlara gelmeden önce yani Karadeniz’in Kuzey bölgelerinde yaşadıkları dönemde pek çok değişik halklarla bir arada yaşadıkları kaydedilir. Özellikle İranî bir kavim olan Sarmatlarla bir arada yaşadıklarını ve yakın ilişkileri oldukları bilinmektedir. Sırların ve Hırvatların Balkanlara geldiklerinde orada, daha önce gelen Slav boyları, İlir, Kelt, Romalılar, (Romanın değişik eyaletlerinden gelen topluluklar), Gotlar, Alanlar, Hunlar ve Avarlar vardı. Bosna’nın tarihi 7. asırdan 11. asra kadar çok karmaşıktır. Savaşlarla doludur. En eski hâkimiyet Bizans İmparatorluğuna aittir. Ama Bizans, buradaki halkları kendilerini bir ‘efendi’ olarak tanımaya zorlamıştır. Bizans, Dalmaçya’daki şehirlerle ve adalarla ilişkisini sürdürmüştür. Oradaki şehirler 9.asra kadar theme (askeri üs) olarak kullanılmıştır. Diğer taraftan Bizans’ın gücü azalmaya başlamıştır, zira oradaki kiliseler Roma’ya hukukî olarak bağlıdır. 9. asrın başında Kuzey ve Kuzeybatı Bosna’yı Frank Kralı Büyük Karlo’nun askerleri fethederler ve orada 9. asrın 70’li yıllarına kadar kalırlar. O dönemde Bosna’da ve Hırvatistan’da, Batı Avrupa’daki feodal sisteme benzer bir feodal sistem gelişir. (Malcom 1995:8-16)

Osmanlı Döneminde Bosna

Bosna bölgesi, Osmanlıların 1386'daki ilk akınları sırasında Kral Tvrtko'nun hakimiyeti altında bulunuyordu. 1391'de müstakil bir krallık hâline gelen Bosna'ya karşı ilk Osmanlı hücumları, 1392'de Paşa Yiğit Bey tarafından Üsküp'ün alınmasından sonra başlamıştır. Bu bölgede bir uç mintikası oluşturulmuştur. Osmanlı hâkimiyetini kabûl etmek zorunda kalan Kral II. Tvrtko'nun tahta çıkışından hemen sonra Bosna Kralları, Osmanlılar tarafından haraca bağlanmıştır. Son Bosna Kralı Tomaşeviç, Batı desteğine güvenerek Osmanlılara haraç ödemeyi reddedince Fatih Sultan Mehmed idaresindeki Osmanlı ordusu Bosna'nın fethini tamamlamış, yeni fethedilen bu bölgede bir sancak kurularak Sancak Beyliği Minnetoğlu Mehmed Bey'e verilmiştir. Diğer taraftan Macar kralı Matthias Corvinus, aynı yıl Bosna üzerine hücum ederek eski krallık merkezi Yajce ve civarını alır. Biri burada diğeri de Srebrenik'te iki eyalet (banat) kurarak Osmanlılara karşı tampon bir bölge oluşturur. (DİA 1992:296)

Bosna'nın Osmanlı idaresine geçmesiyle bu bölgedeki fetihler devam etmiştir. Hersek Sancağı 1470'te teşkil edilmiş ve buranın diğeri bazı toprakları ise 1482 başlarında fethedilerek sancağa katılmıştır. Bu bölgede merkezi Zvornik olan bir başka sancak daha kurularak, Srebrenik banatlığı 1512'de, Yajce ve Banjaluka ise Mohaç zaferi sonrasında (1528) alınmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk yıllarında sancağın sınırları genişlemeye başlar. Dalmaçya'nın büyük bir kısmı da bu dönemde alınır. Bosna sancak beyinin idaresindeki kuvvetler Slovenya'ya da girerler. Bu fetihlerde Bosna Sancak Beyi Gazi Hüsrev Bey, önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde Bosna sancağının merkezi Saraybosna'dır. Burası Gazi Hüsrev Bey tarafından inşa ettirilen külliye ve vakıflarla Türk-İslâm şehri hâline getirilir. Sancak merkezi daha sonra Bosna sancağına tayin edilen beylerin askerî maksatlarla Banjaluka'da oturmaya başlamaları üzerine buraya taşınır (1552). Sokullu ailesine mensup Ferhad Bey'in sancak beyliği sırasında Bosna bir eyalet hâline getirilmiştir. Bosna Paşalığı adıyla şöhret kazanacak olan eyalet, ilk teşkili sırasında Bosna, Hersek, Klis, Požega, Orahoviçe, Kırka, Zvornik sancaklarından meydana geliyordu. 1584'te Yenipazar da buraya bağlanmıştır. (Imamovic 1998:111)

17. yüzyıl ortalarında Bosna eyaleti, Bosna, Hersek, Klis, Zvornik, Kırka, Zacesne ve Bihke (Bihac) sancaklarından oluşur. Bosna eyaletinin sınırları kuzeyde Drava nehri, güneyde Adriyatik Denizi, doğuda Drina Nehri, güneydoğuda İbar Nehri ve batıda Lika'nın ilerisine kadar uzanıyordu. Karlofça Antlaşması'ndan sonra Bosna eyaletinin sınırları Kuzeyde Sava nehri, Batıda Una nehri, Güneyde bugünkü Bosna ve Dalmaçya boyu, Doğuda Yenipazar sancağı sınırlarına çekilmişti. 1639'da, Banjaluka'dan Saraybosna'ya taşınan eyalet merkezi Travnik'e nakledilir ve 1851'e kadar Bosna valileri burada otururlar. 1699 Karlofça Antlaşması'nın şartlarına uygun olarak Bosna eyaleti mevcut sınırlarını korur. 1718 Pasarofça Antlaşması ile Sava'nın Güneyindeki şerit şeklinde arazi Avusturya'ya verilir. Salgın hastalıklar ve kötü geçen bir hasat mevsimi sonunda Bosna sipahilerinin uğradığı felâket ve ağır insan kayıplarına rağmen Hekimoğlu Ali Paşa idaresindeki bir ordu, 1737'de Banjaluka'da Avusturya'ya karşı kesin bir zafer kazanır. 1739 Belgrad Antlaşması ile Avusturya, Furjon kalesi hariç Pasarofça Antlaşması sonucu aldığı bütün yerleri geri verir. 1788-1791 Osmanlı-Avusturya savaşı Bosna sınır bölgesinde büyük bir değişikliğe yol açmamakla birlikte III.Selim zamanında yeniçerilerin nüfuzlarını sınırlamaya yönelik tedbirler Bosna'daki yerli Müslüman âyanın imtiyazlı durumuna ters düşmüş ve bazı

karişikliklere zemin hazırlamıştı. Sırbistan’da çıkan ayaklanmaların ardından Bosna’da Sırp köylülerinin isyanı patlak verir. Bunlar bastırılır ve Bosna Müslümanları 1813’de Sırbistan’daki ayaklanmanın bastırılmasında önemli rol oynarlar. 1861-1869 tarihlerinde Bosna’nın idarî yapısında önemli değişiklikler yapılır. Bu tarihte Bosna altı kaymakamlığa, Hersek ise üç kaymakamlığa ayrılmıştır. Yine bu yıllarda vilâyet meclisi kurulur, ulaşım şartları iyileştirilir. İlk demiryolu 1872’de Banjaluka ile Novi arasında hizmete girer. 1866’da vilâyet olarak adlandırılan Bosna, Saraybosna, Zvornik, Banjaluka, Bihac, Travnik, Hersek, Yenipazar adlarıyla yedi sancağa ayrılır. (Imamovic 1998:267-282; Bojic 2001:186-210)

Avusturya-Macaristan ve I.Yugoslavya Dönemi

Bosna, 1878’de Berlin Antlaşması’yla Avusturya-Macaristan’a verilmiştir. Bosna Müslümanları, Avusturya-Macaristan işgaline karşı koydularsa da işgal 20 Ekim 1878’de tamamlanır. Boşnak halkı, ellerindeki basit silâhlarla Avusturya-Macaristan ordusuna karşı büyük bir mücadele verir. Jajce, Doboj ve Maglaj şehirlerinde yoğunlaşan direniş hareketleri ancak iki ay sürer. Bu tarihlerde Bosna-Hersek’ten büyük bir göç dalgası yaşanır. 1918’e kadar 300.000’e yakın Boşnak, başta Türkiye olmak üzere Arnavutluk ve bazı Arap ülkelerine göç ederler. Bosna, 7 Ekim 1908’de Avusturya-Macaristan toprağı olarak ilân edilir. 1878’de Avusturya-Macaristan idaresine verilen Bosna-Hersek’teki Osmanlı Devleti’nin hakları 1908’deki kesin ilhaka kadar sürmüştür. (Imamovic 1998:361-397)

1908 yılında Bosna-Hersek’i işgal eden Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Hırvatların nüfuzunun artmasına zemin hazırlar. 1914’te Avusturya-Macaristan veliahdının Saraybosna’da bir Sırp tarafından öldürülmesiyle Birinci Dünya Savaşı başlar. Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda mağlup olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun yıkılmasından sonra 1918 tarihinde Slovenler, Hırvatlar ve Sırp’ların bir araya gelmesiyle I.Yugoslavya kurulur. Kuruluşu takip eden günlerde Bosna-Hersek de Yugoslavya’ya katılır. Sırp’ların hâkimiyetindeki I.Yugoslavya’nın ömrü fazla uzun sürmez. II. Dünya Savaşı sırasında Almanya saldırılarına dayanamayarak 1941 yılında teslim olur ve tekrar parçalanır. Bu dönemde bölgeye anarşi hâkim olur. Almanların desteğı ile bağımsız bir Hırvat devleti kurulur. Bugünkü Hırvatistan ve Bosna-Hersek bu devletin sınırları içindedir. Bu devletin ömrü II. Dünya Savaşı’nın bitimine kadar sürer. 1945 yılında yıkılır. (Bojic 2001:171)

II.Yugoslavya Dönemi

29 Kasım 1945 yılında II.Yugoslavya (Sosyalist Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti) kurulur. Bosna-Hersek de bu devlete dâhil olur. Josip Broz Tito dönemi Yugoslavya’yı Avrupa’da önemli bir güç hâline getirmiştir. Üniter esaslara dayanmayan Federatif bir devlet olan Yugoslavya, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Makedonya ve Karadağ cumhuriyetleri olmak üzere altı cumhuriyeten oluşmaktadır. Federal Yugoslavya 1980 yılına kadar Tito’nun idaresi altında kalır. 1936 Sovyet anayasasının bir kopyası olarak hazırlanan anayasa 1946 yılında yürürlüğe gieri. Tito önderliğinde tesis edilen system, Sovyetler Birliği’nden esinlenmekle birlikte kendi şartları göz önünde bulunduran özgün bir yapıya bürünmüştü. 1945 yılından itibaren Sovyetler Birliği ile ilişkileri zayıflama yoluna giren Yugoslavya, bağımsız ve Balkanlarda lider ülke olma iddiasındadır. Nitekim 1948’den itibaren Moskova’dan tamamen kopacaktır. 1945-1965 yılları Soğuk Savaşın en yoğun yaşandığı yıllardır. Bu yıllarda Yugoslavya ‘Bağılantısızlar Grubu’ olarak tanınan bir devletler grubunun başını çeker. Yugoslavya’da bu dönemlerde dil reformu yapılmaya çalışılmış ve esasını Sırp lehçesinden alan standart bir dil meydana getirilmek istenmiştir. Bu durum özellikle Hırvatların başını çektiğı itirazlarla sosyal bir dalgalanma hâlini alır. Rejime

karşı örgütlü ilk direnişin örnekleri 1968 yılında görülür. Kosova ve Doğu Makedonya'daki Arnavutların hareketliliği Kosova'daki isyanla sonuçlanmıştır.1974'te yapılan anayasa değişikliği ile cumhuriyetlere kurucu unsur statüsü, Kosova ve Voyvodina'ya da özerklik verilmiştir. Bunun yanında bu federal unsurlar, kendi anayasalarını yürürlüğe koyma, sosyal ve kültürel politikalarını belirleme haklarına sahip olmuşlardır. (Imamovic 1998:529-540; Bojic 2001:185-219)

Tito Sonrası Dönem ve Bosna Savaşı

1980'li yıllara gelindiğinde Yugoslavya'daki ekonomik ve sosyal sorunlar giderek devletin istikrarını tehdit edecek duruma gelmeye başlar. 1980 yılında Tito ölür. Bu ölüm, farklı unsurları bir arada tutan bağı da koparır. Tito'nun ölümünden sonra bu göreve Slobodan Milosevic getirilir. Milosevic, Ortodoksluk, Komünizm ve Sırp ırkçılığına dayanan bir sistemi Yugoslavya'da uygulamak istiyordu. Onun bu düşüncesi, dağılma sürecini de beraberinde getirmiştir.25 Mayıs 1991 yılında Slovenya, Yugoslavya'dan ayrılma kararı alarak kopan ilk parça olur. Onu Hırvatistan takip eder. 25 Haziran 1991'de Hırvat hükûmeti, Yugoslavya'dan ayrıldığını resmen ilân eder. Alija İzetbegovic, 1990 yılında Demokratik Eylem Partisi'ni kurar. 1970 yılında yayımladığı 'İslâm Beyanname'si'nden dolayı 1983 yılında 14 yıl hapis cezasına mahkûm edilen Alija, Mladi Muslimani (Genç Müslümanlar) Teşkilâtı'nda² aktif

²1939 yılında Bosna-Hersek'te bir grup Müslüman öğrenci, 'Genç Müslümanlar Teşkilâtı'nı kurmuştu. O dönemlerde Müslüman Boşnaklara karşı bir anti-İslam propagandası yürütülüyordu. Bundan dolayı Müslüman gençleri bir araya getirip, tehdit altında olan Müslüman kimliklerini korumak gerekiyordu. Bu teşkilatın kuruluş amacı buydu. İktidar, onların çalışmalarını yasaklamıştı ama onlar 'El Hidaye' kültür derneğinin gençlik kolu olarak görüşlerini yaymaya devam ettiler. Genç Müslümanlar Teşkilatı'nın çalışmaları başta başkent Sarajevo olmak üzere Mostar, Banja Luka, Tuzla ve Zenica gibi şehirlerde devam ediyordu. II Dünya Savaşı'ndan sonra komünist rejimi Teşkilatın çalışmalarını yasaklamıştı ve derhal bu teşkilatın kurucularından Asaf Serdarevic'i öldürdüler. Diğer üyelere baskı yapılıyordu ve çalışmalarından vaz geçmeleri isteniyordu. 1946 yılında, Genç Müslümanlar Teşkilatı yeniden çalışmalarını başlattı ancak bu sefer illegal çalışmak mecburiyetindeydi. Teşkilatın terörist özelliği yoktu. Tam üç sene boyunca illegal çalışmalarına rağmen üye sayısı çok artmıştı ve birkaç bine ulaşmıştı. 1948 yılında Genç Müslümanlar Teşkilatı'nın Zagreb (Hırvatistan), Belgrad (Sırbistan), Sancak (Sırbistan ve Karadağ) ve Makedonya'da merkezleri olmuştu. Çalışmalarında, Teşkilat, İslam'ın sadece ibadetten ibaret olmadığını ve İslam'ın evrensel bir kanun olduğuna vurgu yapıyordu. Teşkilat, eşitlik için mücadele veriyordu. Toplumda herkes için eşitlik istiyorlardı. İslam ve demokrasi prensiplerini bağdaştırmaya çalışıyorlardı. Milliyetçiliği kabul etmiyorlardı. Teşkilatın ne terörist ne de anti-Hristiyan özelliği vardı. Anti-komünist ve anti-kapitalistti. Komünist rejimin gizli polisi (UDB), teşkilatın çalışmalarını takip ediyordu ve 1946 yılında tutuklamalar başlamıştı. Bosna'nın farklı şehirlerinde Sarajevo, Mostar, Zenica gibi üyeler tutuklanıyordu ve mahkemelere sevk ediliyorlardı. 1949 yılında Teşkilatın üyelerinin çoğu tutuklanmıştı. Gizli polisin yeni görevi, Yugoslavya'nın en iyi organize olmuş illegal teşkilatını bitirmektir. Komünistler, teşkilatın üye sayısını, çalışma bölge genişliğini, yayımlarını öğrenince şaşırılmıştı. Soruşturmacılar devam ediyordu. Soruşturmacılar gece vaktinde yapılıyor ve üyeler ağır işkencelere tabi tutuluyordu. Genç Müslümanlar Teşkilatı soruşturması tam 10 sene sürmüştür. Üyeler milliyetçilikle ve dinî fundamentalizmle suçlanıyordu. Ama teşkilatın amacı ne milliyetçilik ne de dinî fundamentalizmdi. Teşkilatın amacı, Sırplaşmaya ve Hırvatlaşmaya karşı mücadele vermektir. 1949 yılında Sarajevo'da yapılan Genç Müslümanlar Teşkilatı'nın üyeleri, mahkemede, cinayet, casusluk, sabotaj gibi suçlarla yargılanıyordu. Teşkilat tarafından yapılmadığı ve mahkeme tarafından kanıtlanmadığı halde, çok sayıda idam cezası verilmiş ve gerçekleştirilmişti. Yugoslavya komünistleri 'düşmanlarıyla' hesaplaşıyorlardı. Diğer taraftan rejimin düşmanları olarak Sırp ve Hırvat faşistleri için aynı şekilde idam cezaları gerçekleştirilmiyordu. İdam cezası almayan binden fazla Genç Müslümanlar Teşkilatı üyesi için 1-3 yıla kadar zorunlu çalışma cezası verilmişti. Teşkilatın çalışmaları ve yaşadıkları acılar,

olarak çalışmış ve bu teşkilâta üye olmak suçundan da beş yıl hapis yatmıştı. 1989 yılında serbest bırakıldıktan sonra da kurduğu bu partiyi seçimlere hazır duruma getirmişti. Sırlar Radovan Karadzic liderliğinde Sırp Demokrasi Hareketi (SDS)'ni, Hırvatlar ise Stjepan Kljuic başkanlığında Hırvat Demokrasi Partisi'ni (HDZ) kurar. 1990 yılında yapılacak ilk serbest genel seçimlere hazırlığa başlarlar. A.İzetbegovic, Yugoslavya ile yollarına devam etmek istediklerini ama eşit oranda haklara sahip olmak istediklerini dile getirir. Bu seçimin galibi SDA olur ve İzetbegovic, devlet başkanlığına getirilir. Seçimleri kaybeden Sırlar, 16 Eylül 1991'de Bosna'nın Krajina bölgesinde otonomluklarını ilân ederler. Bunları Hersek'teki Sırlar ve Bosna'nın kuzeydoğusundaki Sırlar takip eder. Karadzic, değişik kereler Alija İzetbegovic'i Fundemantalist ilân ederek onların İslâm devleti kurmak istediklerini söylüyordu. Bosna Sırları 9 Ocak 1992'de kendi parlamentolarını kurarak 'Bosna Sırp Cumhuriyeti' adı altında otonomluklarını açıklarlar. Alija İzetbegovic, Sırların bu son girişimlerini yasa dışı kabul ederek Sırları uyarır. Karadzic ise Sırbistan'dan ayrılmış bir devlette yaşayamayacaklarını açıklar. Müslüman ve Hırvat milletvekillerinin katılımıyla Bosna-Hersek'in Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlığını kazanması için bir halk oylaması yapılması kararı alınır. Yapılan oylamada Bosna-Hersek'in bağımsızlığı için halkın yüzde doksan dokuzu evet der. Halk oylamasının henüz devam ettiği 1 Mart 1992'de Sırlar Saraybosna'da ilk kurşunu sıkarlar ve katliamları başlatırlar. Gelişen olaylar kısa süre içerisinde Saraybosna'nın her tarafına yayılır. Şehir, Müslümanlar ve Sırlar arasında ikiye ayrılır. Olaylar kuzeydoğu Bosna'ya doğru devam eder. Ülkenin kuzeyinden her gün katliam haberleri gelir. Bu gelişmeler üzerine devlet, meclisi feshederek savaş hâli ilân eder. Devlet başkanı Alija İzetbegovic, bütün yetkileri üzerine alır. 20 Mayıs 1993'te ilk düzenli ordu oluşturulur. Bosna'nın doğusunda Zvornik, Visegrad, Foca, Gorazde, Srebrenica gibi şehirlerde Müslüman halk katledilir. Diğer taraftan Hersek'in orta ve güneyinde Hırvatlar devlet kurduklarını ilân ederler ve başkentini de Mostar olarak gösterirler. Bu kez Sırlar gibi Hırvatlar da saldırıya geçerek sivil halkı katletmeye başlarlar. 1995 yılına kadar sürecek bu katliamlarda 350.000 kişi ölür, 65.000 kadına tecavüz edilir. Camiler, köprüler ve pek çok tarihî eser yok edilir. Yüz binlerce insan göç etmek mecburiyetinde kalır. (Durakovic 1998:265-297)

Yugoslavya, din ve kültür olarak birbirinden farklı unsurları bir arada bulunduran bir ülkedir. Lâtin Katolik kültür ile Ortodoks kültür bu topraklarda bir araya geliyordu. Slovenler ve Hırvatlar Katolik kültürün; Sırlar, Karadağlılar ve Makedonlar ise Ortodoks kültürün temsilcileriydiler. Bu iki kültürün arasında kendisi de ufak bir Yugoslavya olan Bosna-Hersek bulunuyordu. Zira bu ülkenin içinde üç ayrı halk, üç ayrı din vardı. 1961 nüfus sayımında Boşnaklar 'Müslüman' adı altında etnik bir grup olarak kaydedilirler. 1968'de ise Komünist partisi, Boşnakları Müslüman ismiyle Bosna-Hersek'te bir ırk olarak ilân eder. 1971 yılında ise Bosna-Hersek Müslümanları Yugoslavya'da millet olarak tanınmışlardır. Müslüman kelimesi büyük M harfi ile yazılırsa Bosna-Hersek'te yaşayan Boşnak halkının etnik ismi kast edilmekte; küçük m ile yazılırsa dinî tâbiyeti ifade etmekteydi. Yani Yugoslavya'nın farklı yerlerinde yaşayan Türkler, Arnavutlar, Makedonlar anlaşılmaktaydı. Müslüman kelimesinin alışılmış klâsik anlamı dışında Boşnakların ırk isimlendirilmelerinde kullanılmasıyla ilk kez

dış dünyada bilinmiyordu. Teşkilat, adil bir sistem, dinî özgürlükler ve eşitlik için mücadele verdiği için halktan büyük destek görüyordu. Dinî özgürlüklerin hiçbir rejim tarafından yok edilmemesinin sembolüydüler. Üyelerinden biri olan Aliya İzetbegovic, bağımsız Bosna-Hersek devletinin ve ilk Cumhurbaşkanı ve Boşnakların lideri oldu.

millet statüsünü almış oldular. Zira 1948 nüfus sayımında kendilerine üç şekilde kaydolma imkânı verilmiştir. Müslüman Sırp, Müslüman Hırvat ya da milletini açıklamak istemeyen Müslüman. Bu sayımda Boşnakların yüzde doksanı üçüncü grupta yani milletini açıklamak istemeyen Müslüman adıyla kaydolmak ister. (Imamovic 1998:563-568)

Boşnakların Türkiye'ye Göçleri (Dönemleri ve Sebepleri)

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna'yı işgal ettikten sonra 1918'e kadar Bosna'dan Türkiye'ye beş büyük göç dalgası olmuştur. İlk büyük göç, 1878 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna'yı işgalinden hemen sonradır. İkinci göç, 1882 yılında gerçekleşmiştir. Bu göçün sebebi Avusturya'nın Boşnaklara askerlik mecburiyeti getirmesidir. Bu durum Boşnakların isyanı ile sonuçlanmıştır. Üçüncü göç dalgası 'Dzabic hareketiyle' 1900 yılında olmuştur. Dördüncü dalga 1908 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i ilhakı sonucunda gerçekleşmiştir. Beşinci dalga ise 1918 yılında olmuştur. (Dervisevic 2006:325)

Boşnaklar, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu döneminde birçok zorluk yaşamış ve büyük zulümlere uğramıştır. Boşnakların yaşadıkları bölgelerde çıkan olayların ve göçlerin en büyük sebebi budur. Boşnakların bu zorlukların yanında başka bir korkuları daha vardı. O da 'asimilasyon'du. Bu beş büyük göç dalgasının yanı sıra başka göçler de olmuştur. Bosna-Hersek'ten bugünkü Sırbistan ve Karadağ'dan (Sancak bölgesi) 1970'li yıllara kadar göçler devam etmiştir.

Boşnakların uğradığı zulümler, Bosna-Hersek'ten, Sancak bölgesinden ve Makedonya'dan, Boşnakların göçlerine sebep oluyordu. Bu göçler, onların Bosna-Hersek'te ve Sancak'ta genel durumunu ve millî gelişmesini büyük ölçüde etkilemişti. Böyle bir durumda Boşnakların hem toplumsal hem de siyasi hayatının merkezinde onlar için en önemli şey, dinî kimliklerinin korunmasıydı. Din, onlar için en önemli ayırıcı unsurdur. Dinî kimliği korumak aynı zamanda asimilasyona karşı durmak demektir. Bu şekilde Boşnakların kendi kimliklerinin, devletlerinin, kültür haklarının ve var olmaları mücadelesinin en önemli temeli, dinî kimliklerini koruma mücadelesi olacaktır.

1878-1918 Yılları Arasındaki Göçler

Bosna'nın 1878 yılında Osmanlılar tarafından Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na verilmesiyle Boşnakların yeni iktidara karşı mücadeleleri başlar. Bu mücadeleler, genellikle isyanlar şeklinde cereyan ederler. Bu isyanlar bastırılır ancak yeni iktidar, isyanlardan dolayı Boşnaklara karşı olumsuz bir tavır alır. Bu olumsuz tavrın sonucu olarak Boşnaklara karşı çeşitli işkenceler, zulümler ve ayrımcılıklar yapılmaya başlar. Boşnaklar, diğer Müslümanların o yıllarda yaşadıkları tecrübelerinden haberdardır ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun gelişinde bir tehlike görürler. Çünkü anlamışlardır ki bu da sömürgecilerin İslâm Dünyasını ve özellikle de Avrupa'da Müslümanları ortadan kaldırmak için hazırladıkları bir plândır. (Bandzovic 2006: 34-68)

Osmanlı'nın Bosna'dan çekilmesi ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun gelmesi, o bölgedeki Boşnaklar için ekonomik, siyasi, dinî ve kültürel açıdan tam bir medeniyet şokudur. Bu da göçlerin bir sebebi olacaktır. Boşnakların hem siyaset hem de medeniyet açısından Osmanlıya ait olduklarını hissetmelerinin de bu göçlerin boyutunu etkilemiş olduğunu söyleyebiliriz. Boşnakların iki medeniyet, iki dünya arasında yaşaması hiç kolay olmadı. Şark-İslam medeniyetinin etkisi azalmaya başlamıştı ama Batı-Hıristiyan medeniyetin etkisi yükseliyordu. Egemen bir millet, kenara itilmiş bir azınlık oldu.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu askerlerinin Bosna'ya girmesi halk arasında tedirginlik yaratmıştı. Müslümanlar özgürlüklerini kaybetmişler, onların hayatlarını anlamı olan dinleri, âdetleri ve kültürlerini kaybedecekler diye de endişeye kapılmışlardı. Zira artık İslâm, ülkelerinde egemen bir güç değildi. Yeni iktidar Hıristiyan bir iktidardı ve onun altında yaşamak Müslümanlar için çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmak demektir. Bunu Boşnaklar biliyorlardı çünkü komşu ülkelerde yaşayan Müslümanların tecrübelerini duymuşlardı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu askerleriyle beraber çok sayıda memur ve papaz da getirmişti. Papazların görevi, Bosna-Hersek halkına 'siyah-sarı' monarşinin ruhanî değerlerini öğretmek ve buna alıştırmaktı. Bosna-Hersek, hayatının her bölümünde 'modernleşme' ve 'Avrupalılaştırma' sürecinin baskısı altındaydı. (Imamovic 1998:361-410)

Boşnakların bu dönemdeki Türkiye'ye göçleri hakkında farklı görüşler vardır. Bazı bilim adamları, bu göçlerin en büyük sebebinin psikolojik olarak görürler. Bu psikolojik sebebin açıklaması şudur: Boşnak halkı yeni iktidarı Müslüman olmadığı için 'öteki' olarak algılamış ve buna adapte olamamıştır. Bunda Boşnakların Osmanlılarla olan ve yüzyıllarca devam eden dini, kültürel ve duygusal bağlarından kaynaklanan kanaatin etkisi vardır. Diğer bilim adamları, bu psikolojik sebeplere ekonomik sebepleri de eklerler. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bölgeye gelmesiyle önce aristokrasi fakirleştirilmiş ardından da devlet, Müslümanların topraklarına el koymuş, sonra da bu toprakları Bosna'ya getirdikleri Hıristiyan köylülere dağıtmıştır. Müslümanların haklarını koruyacak kimse yoktur. Müslüman halkı fakirleştirilmektedir. Baskılar bütün şiddetiyle devam etmektedir. Bilim adamları, bu sebeplere bir tane daha eklerler. O da askerî yenilgidir. Boşnaklar, Avusturya-Macaristan'ın Bosna'daki egemenliğine karşı savaştıkları için yeni iktidarın bunun yüzünden onları cezalandıracağını biliyorlardı. Bütün bu sebepler, göçlerin boyutunu etkilemiştir. Bu göç süreci, 1918 yılına kadar devam etmektedir. Bazı bilim adamları tarafından Boşnakların Osmanlı Devletine göçleri, ekonomik, sosyolojik veya siyasî bir mesele olarak görülüyor daha çok dinî bir mesele olarak telâkki ediliyordu. Bu göç sorunuyla ilgili olan tartışmalardan farklı sonuçlar çıkıyor. Boşnaklar yeni iktidarı ve yeni gerçekleri kabullenemiyorlardı. Kendilerini sahipsiz hissettiler. Yeni kültürü ve medeniyeti yani Batıdan gelen kültürü ve medeniyeti kabul edemiyorlardı ve adapte olamıyorlardı. Feodal sınıfın ve ulemanın bir kısmı gerçeği yavaş yavaş kabullenmeye ve yeni iktidarla daha iyi ilişkiler kurmaya başlamıştı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun iktidarı, 'Bosna'daki bazı Muhammedan ailelerin yeniliklere ayak uydurmamaktan dolayı Osmanlı Devleti'ne göç etmeyi tercih ettiklerini' söylüyordu. Bazı kişiler, Boşnakların göçlerini Boşnaklar için dinî bir görev olarak da nitelendiriliyordu. Dinî görevlerini rahat bir ortamda ve rahat bir şekilde yapamadıklarından dolayı göçün en iyi çözüm olabileceği düşünülmüştü. Yani Boşnakların maddî çöküşünün yanı sıra halkın Avusturya-Macaristan Devletini daha önce de İslâm karşıtı bir devlet olarak algılaması ve bundan kaynaklanan tarihî güvensizliği ve şüpheyle yaklaşmasının göçlere büyük katkısı olmuştur. O dönemde göç eden Boşnaklar sadece Anadolu'ya değil Osmanlı Devleti'nin Arap eyaletlerine de gitmişlerdi. (Bojic 2001:147-156; Bandzovic 2006:122-161)

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna'ya gelmesiyle başlayan ilk büyük göçten sonra ikinci büyük göç, 1881-1882 yılında olmuştur. O dönemde Avusturya-Macaristan iktidarı Boşnakların orduya katılmalarını emretmiş ve bunu yasalaştırmıştı. Bu yasadandan sonra Boşnaklar için askerlik görevi mecburî olmuştur. Avusturya-Macaristan ordusuna katılmak Boşnaklar için dinden uzaklaşma demektir. O yıllarda göç için müracaatların sayısı çok artmış ve gidenlerin sayısı da çok yükselmiştir. İktidar, göç hakkında her hangi resmî kayıt tutmamıştı ama sonra kendileri sadece 8000 kişinin göç

ettiklerini söylemişlerdi. Bu rakamlar hiçbir belgeye dayalı değildir ve gerçekten uzaktır. İktidar göç edenlerin muhtemel geri dönmelerini önlemek için Türkiye'ye göç eden Boşnakların topraklarına Katolik köylüleri getirmiştir. O dönemde Bosna-Hersek'e aşağı yukarı 30 000 Katolik köylü yerleştirilmiştir. 1906 yılında iktidar yeni rakamlar göstermiştir. 13.750 kişinin göç ettiğini iddia etmiştir ama aynı dönemde İstanbul'daki İskân-ı Muhacirin Komisyonu'nun verdiği bilgilere göre Bosna-Hersek'ten Osmanlı Devleti'ne 72.000 kişi gelmiştir.(Bandzovic 2006:122)

Üçüncü büyük göç dalgası (1900-1901) Ali Fehmi Dzabic adlı Mostar Müftüsü'nün organize ettiği isyanla başlamıştır. O dönemde iktidar, Boşnakları İstanbul'dan tamamen ayırmak ve kendine bağlamak için bir takım çalışmalar yapmıştı. Onlara İslam Birliği Kurumu gibi bazı kurum ve vakıfları organize etmek konusunda kolaylıklar sağlamaya çalışmışlardı. İktidarın bu çalışmalarını Bosna'daki piskopos Josip Standler ve Katolik bazı papazlar, yaptıklarıyla sabote etmeye çalışmışlardı. Bunun örnekleri Türkiye'ye giden Boşnakların topraklarını ve evlerini ucuza alıp Katoliklere dağıtmak gibi olaylarla yaşanmıştı. Olaylardan bir tanesi de Fatima (Fata) Omanovic adlı küçük bir Boşnak kızının Katolik rahibeler tarafından kaçırılmasıydı.

Bu olay, Mostar'da 1899 yılının mayıs ayında gerçekleşti. Rahibeler, kaçırılan Müslüman kızı zorla Hıristiyanlaştırdılar ve sonra da onu Avusturya'ya gönderip izlerini kaybettirdiler. Bu olay, Bosna-Hersek'teki Müslümanların dinî ve vakıf-mearif otonomisi için açık bir mücadeleyi tetikledi. Bu mücadele, Müftü Ali Fehmi Dzabic'in organize ettiği isyanla başladı. Bu isyanın bastırılması ve Boşnakların o zamanki genel durumu Boşnakları göçe zorladı. Avusturya-Macaristan iktidarı, 30 Ekim 1901 yılında, Boşnaklar için göç emrini verdi. İktidar, bu göç emrinin bir ihtiyaç olduğunu savunuyordu. Göçün meşru olduğunu vurgulamak için şu görüşü müdafaa ediyorlar, böylece yaptıklarını haklı göstermeye çalışıyorlardı. Zira var olan ajitasyonu azaltmak gerekiyordu. 'Boşnaklar, dinî fanatizmlerinden dolayı, Müslüman olmayan bir iktidara ve onun askerî yasalarına karşıydılar. Yeni hukuk devletine karşı nefret duyuyorlardı. Osmanlı Devleti'ne hâlâ bağlı olduğunu hissettikleri için, ve Osmanlı Devleti'nde kendilerine daha iyi bir hayat sağlayabileceğini düşündükleri için Boşnakların göç etmelerine karar vermişlerdi. Boşnakların göçlerini Avusturya-Macaristan iktidarının yanı sıra Sırp ve Hırvat siyasî çevreler de destekliyorlardı.(Bandzovic 2006:159)

Dördüncü göç dalgası, 1908 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i ilhak etmesiyle başlar. 7 Ekim 1908 yılında Padişah'ın Bosna'da resmî hâkimiyeti bitmiştir. Osmanlı kaynaklarına göre 1909 Mart ayından 1910 Mart ayına kadar Bosna-Hersek'ten Osmanlı Devleti'ne 5672 kişi gelir. 1910 yılının sonuna doğru bu rakam 17.044 kişi olmuştur. Boşnakların Osmanlı Devleti'ne göçü aynı zamanda yeni iktidara siyasî bir tepkiydi. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i ilhak etmesine karşı Osmanlı Devleti'ne daha önce gelen Boşnaklar, toplantılar ve mitingler düzenlenmişlerdi. Bosna-Hersek'ten Osmanlı Devleti'ne 1878-1912 yılları arasında göç eden kişilerin sayısı hakkında farklı bilgiler vardır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun resmî bilgilerine göre Bosna-Hersek'ten Osmanlı Devleti'ne 63 000 kişi göç etmişti. Bazı tarihçiler ve bilim adamlarına göre bu rakam doğru değildir. Meselâ Vojislav Bogicevic'a göre bu rakam 150 000 kişidir. Djordje Pejanovic "Bosna-Hersek'in Nüfusu" adlı eserinde bu rakamın 260.000 olduğunu söyler. Süleyman Smlatic bu rakamın 160.000 olduğunu iddia eder. Tarihçi Mustafa İmamovic ise bu rakamın 180.000 olduğunu söyler. Bu rakamlar konusunda çok farklı bilgiler olmasından dolayı göç eden kişilerin sayısı konusunda doğru bilgi vermek çok zordur. Ama gerçek olan şudur ki bu göçler, Bosna-Hersek'in demografik haritasını büyük ölçüde

değiştirmiş ve olumsuz sonuçlara yol açmıştır.(Bandzovic 2006:160; Imamovic 1998:422-433)

Devletin göçleri teşvik eden propagandası devam ederken aynı zamanda bazı Müslüman din adamları da bu göçleri doğru buluyorlardı. Onların propagandası şu şekildeydi: ‘Burada ölen Türk (Müslüman) Türk (Müslüman) değildir. Türk’ün Türk olmayan iktidar altında yaşaması ayıptır ve dinî yasalar bunu yasaklar.’ (Bandzovic 2006:68) Akrabalık bağları ve genel durum da büyük göçü tetiklemiştir. Daha önce Anadolu’ya giden muhacirler Sancak’taki (Sırbistan ve Karadağ) akrabalarına, geldikleri yerlerde iyi karşılandıklarını ve güzel bir hayat kurduklarını, her Türk’ün oralara gitmesinin gerektiğini mektuplarında yazarlar. Akrabalarından gelen bu bilgiler Sancak’taki Müslümanları göçe daha da çok cesaretlendirmiştir. Tabii ki devletin devam eden baskıları ve işkenceleri bu göçlerin boyutunu etkilemiştir. Hem Sırbistan’dan hem de Karadağ’dan büyük göçler devam etmiştir. Bu dönemde nüfusun aşağı yukarı yarısının göç ettiği tahmin edilmektedir. Bazı kaynaklara göre Sancak’tan 1912-1918 yılları arasında 97.000 kişi göç etmiştir. Şunu belirtmek gerekir ki bu göçlerin en büyük sebeplerinden biri Sırp çetelerin Boşnaklara yaptığı zulümler, katliamlar, yağmalar, cami yıkımları ve Sancak’ta yaşayan Boşnaklara yaptığı türlü işkencelerdir.(Bandzovic 2006:68-90; Imamovic 1998:456)

İki Dünya Savaşı Arasındaki Göçler

Sırp-Hırvat-Sloven Kraliyetinin kurulmasıyla Bosna-Hersek ve Sancak’taki Boşnakların durumu endişe verici boyuttaydı. Anti-İslâm propagandası bu dönemde devam etmiştir. Boşnaklar Türklerle eşleştiriyorlardı. Türkler de Sırpların, Hırvatların ve Slovenlerin tarihî düşmanlarıydı ve o şekilde Boşnaklar da otomatik olarak düşman ve hain ilân ediliyordu. Tabii ki Boşnak Müslümanların Türk olarak gösterilmesinin amacı belliydi. Devletin Müslümanlara karşı tavrı netti. Onlar istenmeyen bir unsurdu. Onları Türk ilân etmek bu insanlarda suç duygusu yaratacağı, kompleks yaratacağı; çünkü Türklerin asırlar boyu Hristiyanları öldürdükleri gösteriliyordu. Tarihî olaylar için onları suçlamak gerekliydi. Okul müfredatlarındaki değerler sistemine göre Müslümanlar ‘öteki’, ‘düşman’ ve ‘doğulu’ idi. Müslümanlar tarih kitaplarında en vahşî şekillerde Hristiyanları öldüren fanatik İslâm askerleri olarak gösteriliyordu. ‘Kan vergisi’ (Devşirme sistemi) uygulayan acımasız Türkler olarak anılıyordu. I. Dünya Savaşından hemen sonra bazı siyasetçiler, Sırp-Hırvat-Sloven Kraliyetinde yaşayan Müslümanların yok edilmesini teklif ediyorlardı. Bu hem öldürmekle hem de göçle olabilirdi. Bu siyasetçilerden birisi olan S. Ljubuncic, 1923 yılında şöyle diyordu: ‘Müslümanlar hâlâ Hristiyanların gözünde tarihte yaşanan tüm kötülüklerin ve zulümlerin sebebidir. Slovenya’da onlarla çocukları korkuturlar. Hırvatistan’da, Sırbistan’da ve Bosna-Hersek’te onları Türk olarak görüyorlar ve bu ifadelerin değiştirilmesi için çok az çaba harcıyor.’ (Bandzovic 2006:384)

Boşnaklar ilk zamanlarda organize değillerdi ve daha bireysel düzeyde itiraz ederek devletten koruma ve destek talep ediyorlardı. Bu itiraz ve talepler, daha sonra organize şekilde olmaya başladı. Boşnakların taleplerini o dönemdeki Reisu’l-ulema Cemaluddin Cauşevic devlet organlarına düzenli olarak iletliyordu. O, Boşnakların uğradıkları zulümler hakkında düzenlediği raporları devlete sunuyordu. Bu dönemde, binlerce Boşnak öldürülmüştü. Müslüman çocukların kiliselere din dersleri için zorla götürüldükleri hakkında bilgiler vardı. Çok sayıda cami yıkılmış ve bazıları devlet tarafından depoya çevrilmişti. 1919 yılının Temmuz ayına kadar Bosna-Hersek’te 4180 Boşnak’tan 400.072 hektar arazi zorla alınmış ve devlet tarafından her hangi bir tazminat ödenmemiştir. Reisu’l-ulemanın itirazları her hangi

bir sonuç vermedi. Boşnaklardan zorla alınan topraklar, fakir Sırp köylülere veriliyordu. Boşnaklar da böylece fakirleştiriyorlardı. Tüm bu yapılan haksızlıklar sistematik ve plânlıydı. Maksat, Bosna-Hersek’i ve Sancak’ı Türklerden temizlemektir. Toprak reformları tüm sosyal, siyasî, kültür hayatını ve bununla beraber Boşnakların millî gelişmesini büyük ölçüde etkilemiştir. Toprak reformlarıyla Bosna-Hersek’te, Sancak’ta, Kosova’da ve Makedonya’da toprak sahiplerinin millî yapısı değiştirilmiştir. Bu reformlarla Müslümanlar ekonomik olarak yok edilmiş, fakir halk hâline getirilmiştir. Sancak’taki Müslümanların o dönemlerde durumu daha da zordu. Çünkü Sancak, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı tarafından Sırp bölgesi olarak kabul ediliyordu. Sancak’taki Müslümanların sayısı sürekli azalıyordu. 1921 yılındaki nüfus sayımına göre Sancak’taki nüfusun %53’ü Boşnak’tı; ancak on sene sonra bu oran, %38’e düşmüştü. Eğitim sistemindeki baskılar devam ediyorlardı ve Boşnak çocukları, için ‘ikna’ etme yöntemleri kullanılıyordu. Bunun bir örneği 1929 yılında Sancak’ta bir lisede geçer: Öğretmen öğrenciye ne millet olduğunu sorar. Öğrenci, Müslüman olduğunu söyler. Öğretmen, Müslüman kelimesi millet için kullanılmaz ve bu sadece İslâm dinine mensup olanlar için kullanılır der ve ‘Millet’in başka bir şey olduğunu söyler. Bu sefer öğrenci biraz düşündükten sonra Türk olduğunu söyler. Öğretmen bu cevabı da beğenmez ve öğrenciye şunları söyler: Demek ki Türksün. Türkler Asya’dan geldiler ve seni Türkleştirdiler. Eğer meşe ağacı elma ağacına dönüşebilirse o zaman sen de ben de Türk oluruz. Ne sen ne de ben Türk’üz. Senin ataların Sırp’tı ve bir daha Türk olduğunu söyleyip atalarını ve okulunu mahcup etme’. (Bandzovic 2006: 363)

Bu bilinen ‘ikna’ yöntemleri Boşnakların çocuklarını okula göndermekten soğutuyorlardı. Çünkü bu yöntemlerin çocukları dinden uzaklaştıracaklarına inanıyorlardı. Hem Sırp’lar hem de Hırvatlar Boşnakları onların Sırp veya Hırvat oldukları konusunda ikna etmeye çalıştılar. Düşmanların dinini kabul ederek büyük hainlik ettiklerini söylüyorlardı. Bunun için ya atalarının dinine geri dönerek Hıristiyan olmaları ya da Türkiye’ye gitmeleri lâzımdı veya öldürüleceklerdi. O dönemde göçler devam ediyor ve giderek daha da yoğunlaşıyordu.

1924 yılının Kasım ayında Sırp’ların Sancak’taki Boşnaklara yaptığı en büyük katliamlardan biri gerçekleşir. Yerinin adı Şahovic’tir. Sırp’ların her zamanki gibi hedefi bellidir: Müslümanları yok etmek. Şahovic katliamı en kanlı katliamlardan biridir. Sırp çeteleri Şahovic’e girdikten sonra orada yaşayan insanları vahşi şekilde öldürürler. Kadınlara, yaşlılara, çocuklara da acımazlar ve onları diri diri yakarlar. O katliamda öldürdükleri Boşnakların kanına muzaffer bir edayla şeker batırıp yerler. Bu terörün devam etmesi ve devletin her hangi bir müdahale etmemesi, Boşnaklara bir kez daha orada istenmeyen ve düşmanların kalıntı olarak algıladıkları bir millet olduğunu hatırlatır. Boşnakların yaşadıkları bölgeler düşmanlarla çevrilidir ve dışarıdan her hangi bir destek (silâh veya başka destek) gelmediği için direnmeleri uzun süreli olamaz. Bu direnmelerden sonra Sırp’ların yaptığı katliamlar daha da kanlı olur ve Boşnakları göçe zorlar. Şahovic katliamından sonra tekrar Türkiye’ye büyük bir göç olur. Bosna-Hersek’ten ve Sancak’tan 1878’den II. Dünya Savaşının başlangıcına kadar 400.000 Boşnak’ın göç ettiğini tahmin edilmektedir. Devletler bu konuda hiçbir resmî kayıt tutmamışlardır. Onun için rakamlar tahminîdir. (Rastoder 2011:127-209)

II. Dünya Savaşı Sırasındaki Göçler

II. Dünya Savaşı sırasında özellikle doğu Bosna'daki ve Sancak'taki Boşnakların tecrübeleri acı olmuştur. Sırp çeteleri doğu Bosna'daki şehirleri ve köyleri basıyorlar ve büyük katliamlar yapıyorlardı. Binlerce insanı öldürüyor, zorla din değiştirme politikasını uygulamaya çalışıyorlardı. Bu olaylar en yoğun olarak 1941-1942 yıllarında olur ve II. Dünya Savaşı bitene kadar devam eder. Bu dönemde Sırp'ların millî programına göre 'Büyük Sırbistan' kurmak gerekliydi ve ilk yapılacak şey de bu Büyük Sırbistan'ı Türklerden temizlemektir. Hırvatların da amacı homojen etnik büyük bir Hırvatistan'ı kurmaktır. Boşnaklar iki taraftan sıkıştırılmıştı. Bu politikaların amacı sadece Boşnakları öldürmek de değil onları korkutmak ve göçe zorlamaktır. Diğer bir plân ise göç etmeyenleri ve öldürülmeyenleri zorla Hıristiyan yapmaktır. Ama Boşnaklar direnmeye devam ederler ve bugüne kadar hem Bosna-Hersek'te hem de Sancak'ta var olmayı başarırlar. II. Dünya savaşı sırasında da göç olur ancak rakam konusunda net bilgiler yoktur. (Bandzovic 2006:443-466)

II. Dünya Savaşı'ndan Sonraki Göçler

Sosyalist Federatif Yugoslavya Cumhuriyeti kurulduktan sonra göçler devam etmektedir ama bu göçler daha çok Sancak bölgesinden olmuştur. Göç etmeye karar verenler yine Türkiye'yi tercih ederler. 1946 yılında Yugoslav Anayasasına dinî özgürlüklerle ilgili bir madde eklenir. Bütün dinlere devlet saygıyla yaklaşacaktır. Ancak bu madde hiçbir zaman uygulanmaz. 1946 yılında şeriat mahkemeleri kaldırılır. Sonra başörtü yasağı gelir. Mektepler (Kur'an kursları) yasaklanır. Müslümanların "Gayret" ve "Narodna Uzdanica" gibi kültürel ve ilmî faaliyetler yürüten kurumları, matbaalar, yayınevleri kapatılır. Sarajevo'da 1964 yılında İslâmî kitapları basmak yasaktır. Devletin uyguladığı anti-İslâm kampanyasına karşı mücadele için 'Mladi Muslimani' (Genç Müslümanlar) ortaya çıkar. Onların bu mücadelesi de cezalandırılmadan kalmaz. Yüzlerce üye hapse atılır ve 1949-1950 yıllarında mahkûm edilirler. Bazıları öldürülür, bazıları da çok ağır işkencelere maruz kalırlar. Yeni komünist rejimi, İslâm medeniyetinin eski izlerini de silmeye çalışır. Camiler müzelere, depolara ve hatta ahırlara dönüştürülür. Boşnak adı, resmî olarak yoktur. Boşnaklar, 'tarafsız' ya da 'İslâm dinine mensup olan 'Sırp' veya 'İslâm dinine mensup olan Hırvat' olarak milliyetlerini belirtebilirler. 1974 yılında Boşnaklara Müslüman olarak (dinî kimlik değil millî kimlik olarak) hak tanınır. İktidardaki ateist parti, bir millete millî ismini kullanmasını yasaklamakta ve dinî isminin millî isim olarak kullanılmasını emretmektedir. Komünistler, Boşnakların millî kimlikleri ve millî isimleri konusunda karar vermek konusunda Boşnaklara değil kendilerine hak tanırlar. Komünist rejim, bu kararları kendi ideolojik doktrinine ve siyasî çıkarlarına göre verir. Boşnakları kendi millî ve dinî kimliklerinden uzaklaştırmak için rejimin farklı şekillerdeki uygulamalarını görüyoruz. Eğitim sisteminde (tarih kitaplarında, edebiyat kitaplarında) Boşnak dili tanınmaz. Boşnakların dinî ve kültürel faaliyetleri kısıtlanır, Boşnakların millî meselelerini gündeme getirenler ve bu konuda rejimi eleştirilenler en ağır cezalarla cezalandırılırlar. Bunlar sadece birkaç örnektir. Sancak'ta durum daha da ağırdır. Boşnakların Sancak'taki sayısı Bosna-Hersek'teki Boşnakların sayısından daha azdır. Sancak'ta Boşnaklar azınlıktır. Bütün bu sebeplerden dolayı göçler, Türkiye'ye 1970 yıllarına kadar devam etmiştir. Türkiye'ye göç etmek isteyen Boşnakların Türkiye'de daha kolay vatandaşlığı alabilmeleri için önce Makedonya'da en az iki sene süreyle kalmaları, orada kendilerini Türk olarak kaydetmeleri gerekiyordu. O dönemde, Üsküp'te, Türk kökenleriyle ilgili sertifika alıyorlar ve o şekilde Türkiye'ye geliyorlardı. 1948 yılında Yugoslavya'da 97.954 kişi Türk olarak kaydedilmiştir. 1953 yılında bu sayı 259.535'tir. Bu sayının artmasının sebebi Boşnakların kendilerini Türk olarak kaydetmesiyle ilgilidir. Boşnakların

Türkiye'ye göçleri 1970'li yıllarda neredeyse biter. O dönemde Yugoslavya'da sosyo-politik ve sosyo-ekonomik iklim biraz daha olumlu olarak değişir ve bu olumlu değişimlerden dolayı da göçler sona erer. (Bandzovic 2006:478-574)

Türk Göç Politikası ve İskân Uygulamaları

Türkiye'ye gelen göçmenlerin en önemli özelliği tümünün Müslüman oluşudur. Gelenlerin büyük bölümü şive farklılığına rağmen Türkçe konuşmaktadırlar. Yalnız bunlara Boşnakları, Arnavutları, Çerkezleri, Abazaları ve Gürcüleri dâhil edemeyiz. Türkiye'ye gelen göçmenlerin yaş, cinsiyet, öğrenim, meslek, anadil, medenî durumu vb. niteliklerini gösteren istatistik bilgiler yetersiz olup belli yıl ve gruplara ait bazı bilgiler toplanabilmektedir. Örneğin, 1950-51 yıllarında gelen göçmenlerin büyük çoğunluğunun anadili Türkçedir. Göçmenler o yıllardaki Türkiye nüfusu ortalamasından daha yüksek oranda okuryazar nüfusa sahiptirler. Özellikle kadınlar arasında okur-yazarlık oranı daha yaygındır. Göçmen nüfusun %70'i 45 yaşın altındaki genç nüfustur. 1923-1960'lı yıllara kadar Türkiye'ye gelen göçmenlere devlet tarafından uygulanan politikalar doğrultusunda barınma ve iş olanakları sağlanmıştır. Gelenlerin büyük çoğunluğunun çiftçi olması kırsal alana yapılacak yerleşime uyum sağlamaları açısından, iklimin ve geldikleri üretim tarzlarının önemini artırmıştır. Ayrıca göçmenlerin büyük çoğunluğunun il, ilçe ve köylere serpiştirilmek suretiyle yerleştirilmelerinin, onların sosyal bakımdan çevreye ve topluma uyması, kaynaşması yönünden daha az sakıncalı olacağı düşünülmüştür. Göçmenlere iş imkânlarının sağlanması ve çalışma şartlarının iyileştirmesi amacıyla aynî ve nakdî yardım yapılmış, bu çerçevede çiftçi ailelere toprak, tohum, çevirim ve donatım kredisi, zanaatkâr göçmen ailelerine de konutun yanı sıra döner sermaye kredisi verilmiştir. 1960 yılından sonra gelen göçmenlerin büyük çoğunluğunun kentlere yerleştiği görülmektedir. Bu dönemde ülkeye çok az sayıda iskânlı, göçmen kabul edilmiştir. Gelen göçmenlerin serbest göçmen statüsünde oldukları için daha önce Türkiye'ye göç etmiş yakınlarının bulunduğu yerleşim yerlerini tercih ettikleri gözlenmiştir. Bu tercihte istihdam, iklim ve kültürel yakınlık boyutlarının önem kazandığı bilinmektedir. (Doğanay 1997:194)

Göçmenlerin uyum sorunları konusunda bilgilerimiz çok yetersizdir. Mevcut bilgiler, göçmenlerin geldiği yıllarda yapılan sınırlı bazı araştırmaların verilerine dayanmaktadır. Göçmenlerin yerleşim programları çerçevesinde tip projeler esas alınarak plânlanan konutlar, bu yerleşim için kurulan köylerde ya da kentlere veya yerli köylere eklenen mahallelerde yapılmıştır. Ancak özellikle kırsal kesimlerde yapılan yerleşmelerin başarılı oldukları söylenemez. Yerleştirilenler büyük kentlere göç etmek zorunda kalmışlar ve kentlerin dış mahallelerinde yoğunlaşmışlardır. Kentlerde yerleştirilen göçmenler için yapılan konutlar genelde kentlerin dış semtlerinde ve 300-400 m² parsellerin içinde tek katlı 65-90 m² lik tip plânlara göre yapılmıştır. Günümüzde büyük kentlerin önemli yerleşim merkezleri konumuna gelmiş olan İstanbul'un Taşlıtarlası ile Ankara Varlık Mahallesi bu uygulamaların ilginç örnekleridir. Bu mahallelere yerleştirilenlerin çok az sayıdaki bölümü konutlarını terk etmiştir. Kırsal alanlarda kurulan köylerde konut ve işletme binaları yapılmış ve imar plânı doğrultusunda ortak kullanım alanları belirlenmiş okul, cami, köy konağı gibi bazı sosyal tesisler de kurulmuştur. Tüm bu olanaklara rağmen özellikle Güneydoğu, Doğu ve İç Anadolu bölgesindeki kırsal yerleşmelerde göçmenlerin büyük bir bölümü köylerini terk ederek ya da yerli halka satarak Batı bölgelerine yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Ege ve Akdeniz bölgesindeki kırsal yerleşmelerden göç çok düşük oranda olmuştur. Yerli halka olan uyumsuzluk dışında eğitim ve istihdam sorunlarının çözülemeyişi de göçmenleri ülke içinde yeniden göçe zorlamıştır. Daha sonraki dönemde (1980 itibariyle) göçmenlerin konut

sorununu toplu konut yaklaşımı ile çözmeyi amaçlayan projeler üretilmişti ve Anadolu'nun küçük ilçelerinde bile yapılan uygulamalarda yerleşmeler ya toplu konut alanlarında olmuş ya da bu yerleşmeler için belirlenen alanlar daha sonra toplu konut alanlarına dönüştürülmüştür. Göçmenlerin yerleştirilmesi işlemleri Tanzimat Fermanı'nın ilânına kadar Bâb-ı Âli'nin eyaletlere göçmenler geldikçe gönderilen fermanları doğrultusunda oluyor veya göçmenlerin başvuruları üzerine kendilerine para ve malzeme yardımı yapıyordu. 1859 yılına kadar şehremanetine bırakılan göçmenlerin yerleştirilmesi işleri, Kırım savaşı sonrası hızla artan göçler nedeni ile yoğunluk kazanmıştır ve şehremanetinin, sorunun çözümünde yeterli olmayışı sonucu devlet, bu sorun ile uğraşacak bir komisyon kurulmasına ilişkin yasa çıkartmak zorunda kalmıştır. Yasa ile 'İskân-ı Muhacirîn' adı altında kurulan ve göçmenlerin yerleştirilmesine ilişkin tüm işlemleri yürütmekle sorumlu olan komisyonun adı daha sonra 'Muhacirîn ve Aşair Müdüriyet-i Umûmiyyesi' olarak değiştirilmiş ve bu kurum, çalışmalarını Cumhuriyet'e kadar sürdürmüştür. Bu komisyon tarafından çok sayıda göçmen Amasya, Tokat, Sivas, Çankırı, Adana, Aydın, İçel, Bursa, Adapazarı ve İzmit çevresine yerleştirilmiştir. (Doğanay 1997: 194-205)

Zamanla ortaya çıkan ihtiyaç ve talepler doğrultusunda çıkarılan çeşitli kanunlarla bu kuruluş sırasıyla: 'İskân Umum Müdürlüğü', 'Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü' olarak isim değiştirmiştir. Son olarak 22.05.1985 gün ve 18761 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 3202 sayılı kanunla da 'Toprak İskân İşleri Genel Müdürlüğü' kaldırılmıştır. İskân hizmetlerini yürütme görevi aynı kanunla kurulan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. Cumhuriyet döneminden önce iskân ve göç hareketleriyle ilgili olarak ortaya çıkan taleplerin karşılanabilmesi bakımından birçok mevzuat yürürlüğe sokulmuş ise de ihtiyacı karşılamaktan uzak kalmıştır. Cumhuriyet döneminde iskân hizmetlerinin daha iyi yapılabilmesi için 21.06.1934 tarihinde 2510 Sayılı İskân Kanunu çıkarılmış, dağınık olan iskân mevzuatı o zamanki ülkelerden yurdumuza göçmen olarak gelen ailelerin iskânını sağlamıştır. Ayrıca, iskân edilen insanların istek ve ihtiyaçları zaman içinde sık sık değiştiğinden, değişen bu ihtiyaçların karşılanması için 2510 Sayılı Kanuna ek olarak birçok kanun (15 adet Nizamname, Bakanlar Kurulu Kararları ve Genelgeler) çıkartılmıştır. Osmanlı Devleti, 1877 yılına kadar gelen göçmenlerden yüksek memur, ilmiye sınıfı mensubu veya zanaatları ancak kentlerde yapılabilenlere, kentlerde yerleşme izni vermiş, diğerlerinin kent merkezlerinde yerleşmesini istememiştir. Ancak göçmenlerin sayısının artması sonucu birçok kunduracı, marangoz, berber ve benzeri küçük esnaf ile kent hayatına ve ticarete alışmış olan çok sayıda göçmen, yerleştirildikleri köy ve kasabalara uyum sağlayamadıkları için kentlere göç etmek zorunda kalmışlardı. Ayrıca özellikle kırsal kesimdeki yerli halkın tepkisinin giderek büyümesi ve rahatsızlığın artması, devleti, 1878 yılında yeni bir karar alma gereği ile karşı karşıya bırakmış ve yayımlanan bir talimatla göçmenlerin kentlerin çevresine yerleşmelerine izin verilmiştir. Bu karardan sonra Anadolu kentlerinde kısa bir süre içinde göçmen mahalleleri ortaya çıkmıştır. Ankara'daki Boşnak, Eskişehir'deki Tatar mahalleleri bu gelişmenin en iyi örnekleridir. Türkiye'ye, Cumhuriyet döneminde, Yugoslavya'dan 77.431 aileye mensup olarak 305.158 kişi göç etmiştir. Bu ailelerden 1950 yılına kadar gelenlerden 14.494 kişi devlet tarafından iskân edilmiştir. Ailelerin diğer bölümü serbest göçmen olarak Türkiye'ye yerleşmişlerdir. Yugoslavya'dan yapılan göçün Yunanistan ve Bulgaristan'dan olduğu gibi politik zorlamalardan kaynaklanmadığı, göçün sosyo-ekonomik nedenlere dayandığı kabul edilmiştir. Bunun yanlış olduğunu biliyoruz. (Doğanay 1997: 194-205)

Boşnakların Türkiye'ye Yerleşmesi

19. asrın son yıllarında Anadolu'ya hem Balkanlardan hem de Kafkaslardan binlerce muhacir gelmiştir. Muhacirlerin Anadolu'ya gelişi ve yerleşmesi nüfus bakımından büyük değişmelere sebep olmuş, nüfus sayısı sürekli artmıştır. İlk gelen muhacirler kırsal kesimlerde yerleştiriyorlardı. Daha sonra muhacirlerin büyük şehirlerin dışındaki mahallelere yerleştiklerini görüyoruz. Bu şekilde meselâ 1881-1892 arasında Ankara'da ve Çorum'da Boşnak mahalleleri ortaya çıkmıştır. Gelen Boşnak muhacirlerin bir kısmı zanaatkârdı ve onların geçim sağlamak konusunda daha az zorlandığı söylenir. Boşnak muhacirlerin en büyük sorunu dildi. Türkçe bilmiyorlardı. Osmanlı Döneminde 1878'ten sonra gelen Boşnaklar, İzmir, Eskişehir, Bursa, Yenişehir, Ankara, İstanbul, Karamürsel, İnegöl, Biga, Afyonkarahisar, İzmit ve Adapazarı'na yerleşirler. Boşnak muhacirlere ev yapmak için devlet toprak vermiştir. Bazı muhacirler dağlık yerleri ve köyleri tercih ederken bazıları büyük şehirleri tercih ederler. İstanbul'a yerleşen bir grup Boşnak, Bosna'daki durumlarını gündeme getirmek ve müdahale etmek için 500 üyesi olan bir dernek kurar. Derneğin başkanın adı Ali Şevket Yunuzefendic'tir. Bu dernek, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i ilhak etmesine karşı 1908 yılında İstanbul'da mitingler düzenler. 1910 yılında Türkiye'ye gelen Boşnak muhacirlerin üçte biri ölür. Ölenlerin çoğu çocuklardır. Bunun sebebi iklim değişikliğidir. Soğuk ve serin Bosna'dan, sıcak Anadolu'ya geldikten sonra yeni iklime hemen adapte olamadıkları için ve sıtma hastalığına yakalandıklarından ölürlür. Marmara bölgesine yerleşenler çok daha kolay adapte olmuşlardır. 1970'li yıllarda S.Smlatic, Türkiye'deki Boşnak muhacirler hakkında kitap yazar. Bu kitapta Boşnak muhacirlerin ilk geldikleri zamanda hastalıktan, iklim değişikliğinden çok sayıda öldüğünü söyler ama doğum oranı yüksek olduğundan sayı bakımından büyük bir düşüş olmadığını kaydeder. İlk gelen muhacirlerin en büyük sorunu O'na göre dildir. Yaşlı muhacirler için bu sorun daha da yoğun yaşanmaktadır; çünkü hemen dil öğrenemezler ve pek çoğu Türkçe öğrenmeden ölür. (Bandzovic 2006:626-636)

Türkiye'ye gelen Boşnak muhacirler genellikle bir arada yaşadılar. Boşnak köyleri veya Boşnak mahalleleri oluşturdular. Daha çok kendi aralarında evleniyorlar ve görüşüyorlardı. Evlerini de eski Boşnak evlerine benzeterek yapıyorlardı. Türkiye'ye gelen Boşnaklar, Türkiye'nin her tarafına yerleşmişlerdi. Daha yoğun olarak Adapazarı, İzmit, Yalova ve Bursa gibi Marmara bölgesinin şehirlerine yerleştiler. 1912 yılında gelen Boşnakların bir kısmı Çanakkale'ye yerleştiler. Karamürsel'de çok sayıda Boşnak köyü vardır. İzmir, Burhaniye ve Ayvalık'a yerleşen Boşnak muhacirleri hem iklimden hem de toprağın verimliliğinden dolayı zengin olmuşlardı. Atatürk'ün iktidara gelmesiyle Türkiye'de çok şey değişmiştir. Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır. Batılılaşma süreci ve lâiklik, yeni devletin en önemli yeniliklerdendi. O dönemde gelen Müslüman muhacirler arasında eğitilmiş olanlar çok daha kolay iş bulma imkânı sağlamışlardı. Çünkü o dönemde yeni Türkiye'nin eğitilmiş kadrolara ihtiyacı vardı. Türkiye Cumhuriyeti, 1934 yılında Türkiye'ye gelen muhacirler hakkında bir yasa getirir ve komşu ülkelerle muhacir sorunu hakkında müzakereyi başlatır. Bu müzakereyi Türkiye o zaman Yugoslavya Krallığıyla da yapmıştı ve Yugoslavya Krallığı 1934 yılında bu anlaşmaya göre bir proje hazırlamıştı. Bu projeye göre beş yıl içinde 200.000 Boşnak'ın Yugoslavya'dan Türkiye'ye gönderilmesi plânlanıyordu ve bu şekilde Yugoslavya, Yunanistan ve Bulgaristan gibi Türkiye'yle Müslüman nüfusu sorununu çözmüş olacaktı. Türkiye, ilk önce bu muhacirleri Türkiye'nin Irak ve İran sınırına yerleştirmeyi plânlıyordu; ama bu plân tam olarak gerçekleştirilemedi. O dönemde gelen Boşnak muhacirler, Elazığ ve Erzincan bölgesine yerleştiriliyordu. Bu bölgeye gelen

muhacirlerin belirli bir zamandan sonra bölgenin şartlarına alışamaması ve daha önce gelen akrabalarının daha çok Batı bölgelerinde yaşamalarından dolayı büyük bir kısmı Türkiye'nin Batı bölgelerine gitmeye karar verdi. İzmir ve İstanbul gibi büyük şehirler, muhacirlere iş konusunda daha çok imkân sunuyordu. İş imkânları da muhacirlerin büyük şehirlere yerleşmesinin en büyük sebebiydi. (Bandzovic 2006:649-654)

İstanbul'da Boşnak muhacirlerin en yoğun yaşadıkları semtler şunlardır: Pendik, Yeni Bosna, Bayrampaşa, Beşyüzevler, Alibeyköy, Zeytinburnu, Küçükköy ve Kartal. Daha önce gelen muhacirler Fatih, Edirnekapı, Eminönü semtlerine yerleşmişlerdi. Muhacirler ilk beş sene vergi de ödemekten muafıtlar ve bu durum kendilerinin iş kurmalarına kolaylık sağlıyordu.

Türkiye'ye gelen Boşnak muhacirlerinin özellikle köyden gelenleri büyük bir medeniyet veya kültür şoku yaşadılar. 1960'lı yıllarda gelenler genellikle fabrikalarda iş buluyorlardı. Türkçeyi genellikle fabrikalarda Türk arkadaşlarından öğreniyorlardı. Türkçeyi öğrenmek için ne devlet ne de sivil toplum kuruluşları Türkçe kursları organize etmemişlerdi. Bundan dolayı kadın nüfusu Türkçe öğrenmekte daha büyük zorluk çekiyordu. Çünkü kadınlar, daha çok evde kalıyorlardı ve kendi aralarında görüşüyorlardı. Türk toplumuyla temasları çok kısıtlıydı. Genç nesiller okula başladıktan sonra Türkçeyi öğreniyorlardı. Okul, onların Türk toplumuna teması geçtiği belki tek yerdirdi. Çünkü yaşadıkları mahalleler çoğu Boşnak muhacirlerden oluşuyordu. Kendi aralarında evlendikleri için bu semtlerde sonra da yaşamaya devam ediyorlardı. Bu eğilim zamanla biraz da olsa değişmeye başladı. Genç nesil daha çok Türk toplumuna dâhil olmaya başlamıştı. Evlilikler de diğer Boşnak olmayan gruplarla çoğalmaya başlamıştı. Dedelerin ve babaların yaşadıkları semtlerden farklı bölgelere de taşınmaya başladılar. Gelen muhacirler arasında şehirli olanlar çok daha kolay adapte oluyorlardı yeni ortama. Aynı zamanda eğitilmiş olanlar iş konusunda da daha şanslılardı. Muhacirlerin hep bir arada yaşaması onların âdetlerini, geleneklerini ve dillerini unutmamalarına yardımcı olmuştu. Tabii ki bugün büyük çoğunluğu özellikle dördüncü veya beşinci nesil Boşnakçayı daha az bilmektedir veya tamamen unuttur.

Türkiye'ye gelen Boşnak muhacirleri Slâv kökenli soyadlarını Türk soyadlarıyla değiştirmek durumunda kalmışlardı. Yeni soyadlarını geldikleri yerlerden esinlenerek alıyorlardı. Bunlardan birkaç örnek: Akova, Sancaklı, Balkan, Boşnak vb. Bazı muhacirlerin söylediklerine göre bu konuda büyük bir sıkıntı duymamışlardı; çünkü Slâv soyadlarıyla farklılıkları daha belirgin olacaktı ve bunu da istemiyorlardı. Devletin politikası da Türk olmayan muhacirlerin Türk toplumuna uymasını bir şekilde destekliyordu. Boşnakların Türkiye'ye Osmanlıdan beri olan bir kültür yakınlığından dolayı dil bilmemelerine rağmen Türk toplumuna uyum sürecinin çok zor olmadığını görüyoruz. Bu uyum sürecini kolaylaştıran diğer bir faktör de Boşnakların kimliklerinin din üzerinde kurulmasıdır. Türkiye'ye Müslüman olarak yaşayabilmeleri için geldiler, din için geldiler ve burada dinî kimliklerini rahat bir şekilde yaşayabiliyorlardı. 1990'lı yıllarda Bosna Savaşı Türkiye'deki Boşnak muhacirleri için bir dönüm noktası olmuştur. O dönemde (1992-1995) zulme uğramış soydaşlarına yardım etmek için kültür ve dayanışma derneklerini kurdular. Adapazarı, İstanbul, Bursa, İzmir onlardan sadece birkaçıdır. Bosna Savaşı'nda yaşanan katliamları gündeme getirmeye çalıştılar, Bosna'ya yardım ettiler. Bu derneklerin savaştan sonraki faaliyetlerine Boşnak kültür ve geleneklerini yaşatma faaliyetleride eklenmiştir.

SONUÇ

19. asrın son yıllarında Anadolu'ya hem Balkanlardan hem de Kafkaslardan binlerce muhacir gelmiştir. Bu göçün sebebi şüphesiz Osmanlı Devleti'nin bu bölgelerden çekilmek mecburiyetinde kalmasıdır. Balkanlardan gelen muhacirlerin içerisinde Boşnaklar da vardır. Onların göçleri 19. Yüzyılın son çeyreğinde başlamış, yirminci yüzyılın son çeyreğine kadar devam etmiştir. Boşnakların geldikleri coğrafya, tarih boyunca pek çok milletin yaşadığı önemli bir coğrafyadır.

Fatih Sultan Mehmed idaresindeki Osmanlı ordusu, 1463 yılında Bosna'yı fetheder. Osmanlı egemenliği Bosna'da 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması'na kadar devam etmiştir. Bu tarihte Bosna, Avusturya-Macaristan'ın kontrolüne verilmiştir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna'yı işgal ettikten sonra 1918'e kadar Bosna'dan Türkiye'ye beş büyük göç dalgası olur. İlk büyük göç, 1878 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna'yı işgalinden hemen sonradır. İkinci göç, 1882 yılında gerçekleşmiştir. Bu göçün sebebi Avusturya'nın Boşnaklara askerlik mecburiyeti getirmesidir. Bu durum Boşnakların isyanı ile sonuçlanmıştır. Üçüncü göç dalgası 'Dzabic hareketiyle' 1900 yılında olmuştur. Dördüncü dalga 1908 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i ilhakı sonucunda gerçekleşmiştir. Beşinci dalga ise 1918 yılında olmuştur. Bu beş büyük göç dalgasının yanı sıra Boşnakların başka göçleri de olmuştur. Bugünkü Sırbistan ve Karadağ'da (Sancak bölgesi) yaşayan Boşnakların göçleri 1970'li yıllara kadar devam etmiş, bu göçlerin sonucu olarak Türkiye'ye çok sayıda Boşnak muhacir yerleşmiştir. Bu gün Türkiye'nin çeşitli kentlerinde (İstanbul, Ankara, İzmir, Sakarya, Adana, Sivas, Kütahya, Karamürsel, Bursa gibi) çok sayıda Boşnak kökenli vatandaş yaşamaktadır.

KAYNAKLAR

- AYDIN, Suavi (1999), *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği*, Ankara.
- BANDZOVIC, Safet (2006), *Iseljavanja Bošnjaka u Tursku*, Sarajevo.
- BOJIC, Mehmedalija (2001), *Historije Bosne i Bošnjaka*, Sarajevo.
- DERVISEVIC, Alaga (2006), *Bošnjaci u Dijaspori*, Sarajevo-Wuppertal.
- DİA, *Bosna Eyaleti Maddesi* (1992), C. 6, s.296-297, İstanbul
- DOĞANAY, Filiz (1997), 'Türkiye'ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi', *Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi 20-22 Kasım 1996*, D.İ.E.-Sosyoloji Derneği, Ankara, 1997, s.194-205.
- DURAKOVIC, Nijaz (1998), *Prokletsvo Muslimana*, Tuzla.
- GELLNER, Ernest (1983), *Nations and Nationalism (New Perspectives on Past)* Ithaca Series, New York.
- HANGİ, Antun (2009), *Život i Obicaji Muslimana u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 35 Mart – Nisan 2013

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

IBRELJIC, Izet (2007), *Evropski Muslimani na Pocetku 21. Stoljeca*, Tuzla.

IMAMOVIC, Mustafa (1998), *Historija Bošnjaka*, Sarajevo.

KARPAT, Kemal (2010), *Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, İstanbul.

MALCOM, Noel (1995), *Povijest Bosne*, Zagreb-Sarajevo.

PRGUDA, Abid (1990), *Sarajevski Proces*, Sarajevo.

RASTODER, Šerbo (2011), *Kad su vakat kaljali insani-Šahovići 1924*, Podgorica.

TAGIL, Sven (1993), *Den problematiska etniciteten; Nationalism, migration samhallsomvandling*, Lund.

TRHULJ, Sead (1992), *Mladi Muslimani*, Zagreb.